

Monográfia Wälder Gyuláról, a neobarokk sztárépítésről

Paár Eszter Szilvia: Wälder Gyula.

(Az építészet mesterei sorozat)

Holnap Kiadó, Budapest, 2020. 264 oldal

A kötet szerzője, Paár Eszter Szilvia a Pázmány Péter Katolikus Egyetem művészettörténet szakán már BA és MA szakdolgozatát is Wälder Gyula munkásságának szentelte; jelenleg ott a doktori iskola hallgatója. Számos építészettörténeti tárgyú tanulmánya után első könyvét tartja kezében az olvasó.

Hiánypótló a Holnap Kiadó építészettörténeti monográfiatorozata, melynek új kötete igényes szakmai bemutatást nyújt az 1920-as évek egyik legtöbbet foglalkoztatott építészéről. Wälder Gyuláról kevesen tudják, hogy szecessziós, sőt modern felfogásban is alkotott, mivel épületei jórészt a neobarokkhoz kötődnek. Rövid életút ismertetést követően a szerző a legjelentősebb munkák bemutatásával felvillantja az építés pályájának legfontosabb állomásait, és vázlatot ad jelentőségének értékeléséhez. A kötet külön erénye a gazdag képanyag, az építész összegyűjtött írásai a könyv végén Dokumentumok címen, illetve Wälder munkáinak részletes, szakmai információkkal ellátott jegyzéke. A mű végén rövid angol nyelvű összefoglaló segíti az építész külföldi megismertetését.

Az első fejezetben az életút rövid bemutatása kapcsán a szerző szemléletesen fogalmaz Wälder sokrétű szerepéről, így politikai szerepvállalásáról, közszerepléseiről és műegyetemi tanárságáról is. Idézetekkel, visszaemlékezésekkel érzékelteti az építész karakterét. Egy karikatúra és jórészt a Magyar Építészeti Múzeumból származó archív fotók segítségével fűszerezi az összképet. Gyermekekorából származó jegyzetfüzete lapjaival bizonyítja az építész rajzkészségét, mely később építész tanári munkásságának egyik legjellegzetesebb karakterévé válik.

A munkásság bemutatását öt nagy fejezetre osztja: egy-egy rövidebb fejezetben taglalja a korai szecessziós jellegű és meg nem valósult munkákat, így az építész szárnypróbálgatásait, illetve az utolsó fejezetben a modernebb épületek és irányzatok felé fordulását. A törzssanyagot azonban a neobarokkhoz köthető három fejezet teszi ki; ebből az első a budapesti épületeket, a második az Eger városához köthető ugyanilyen stílusú épületeket, a harmadik pedig a többi vidéki és a külföldi neobarokk munkákat mutatja be.

A korai és nem megvalósult művekről szólva az író számos alkalommal kutatja az építész forrásait, illetve azokat a hatásokat, melyek alakíthatták az első épületek jellegét. Az épületleírások érzékletesek, az arányok alkalmazkodnak az adott épületek jelentőségéhez. Ahol szükséges, a szerző egy-egy „gombostűt” helyez el, megjelölve az épületek jelentőségét az életműben, illetve felvillantja Wälder egyedi – később jellegzetessé váló – stíluselemei első előfordulását is. Így nyomon követhetjük a műkő vázák, a vitézkötéses ornamentika, a kósárvékkal tarkított folyosói nyílászárók, a köténnyel díszített ablakok, illetve a golyvázott szemöldökpárkány megjelenését vagy a szecesszió barokk elemekkel történő keveredését. Főként ebben a fejezetben jelentős számban találhatók a Balassagyarmathoz, valamint Szombathelyhez köthető épületek, melyek meghatározók voltak korai munkásságban.

A neobarokk épületeket felvezető fejezet egyoldalú fejtegetéssel indul a húszas évek vezető irányzatáról. A szerző a horthysta köztudásokon túl sok egyéb befolyásoló jelenséget is felsorol, többek közt a nemzeti emlékezet kapcsolódó pontjait. A neobarokk épületeken – a korábban ismertetett jegyeken túl – gyakran megjelenik a kőburkolatos vagy azt utánzó lábazati zóna, a zárókő-motívum, a lantablak, valamint az oldalhomlokzatok

nagy üres felületei. Számos érdekességet is megtudhatunk a neobarokk munkákról. A Wälder-villa szövevényes és izgalmas történetének és az épület részletes bemutatásának köszönhetően kiderül számunkra, hogy az építész és felesége nevének kezdőbetűi több helyütt, például a kerítésen is megjelennek. A Quirin-villa leírásánál nagyon gazdag a mai képanyag, mely az építész által tervezett bútorokat is bemutat, hangsúlyozva ezzel az épület *Gesamtkunstwerk* (összművészeti) jellegét és az építész ehhez az eszméhez kötődő vonzódását. (Ezt megfigyelhetjük a Szent Imre templom bútorzata és oltárai leírásánál is.) Ugyanitt a szerző tisztázza egy tévesen Wäldernek tulajdonított épület, az egykori Scitovszky-villa szerzőségét is, utalva arra, hogy a tévedés talán épp a két épület hasonlóságának tulajdonítható. Később a középületek bemutatásánál, például a Beszkárt színház kapcsán a „beszélő építészet”-et fedezhetjük fel az ornamentika ikonográfiájában: például a közlekedési társaságra utaló szárnyas kereket, a Szent Imre Gimnázium falán a puttókat és a ciszterci címert vagy Szent Imre domborművét, aki köztudottan a fiatalok védőszentje. Ezek az elemek mind az épületek jellegére, rendeltetésére utalnak. A Margitszigeti Szálló szanatóriumi szárnyának megépítése, a korábban Ybl Miklós által tervezett épület kibővítési terve kapcsán megismerhetjük az építészfunkcionalista szemléletét és adaptáló, alkalmazkodó készségét is. A Szent Imre Gimnázium együttese bemutatásából kiderül számunkra, hogy a tervezésre kiírt pályázatot kétszer is Györgyi Dénes nyerte meg, de végül Wälder Gyula tervei valósultak meg. Megtudhatjuk azt is, milyen lett volna az iskola, ha az első tervpályázat szerint épül meg. Ezenfelül archív fotók és leírások segítségével bepillantást nyerhetünk a díszterem, a kápolna és az előcsarnok, valamint a tornaterem, sőt egy mellékhelyiség eredeti enteriőrjébe is, megfigyelve az azóta történt változásokat. A ciszter Szent Imre templom tervezésének leírásánál figyelemreméltó, hogy a szerző párhuzamot von az épület és Wälder

műemléki restaurálásai között, megemlítve a ciszter templom és az egi minorita templom homlokzati hasonlóságait csakúgy, mint a toronymegoldás párhuzamait. Érdekes a belső részletes leírása is, az ikonográfiai azonosítások, a kapcsolódó budapesti, magyarországi és ciszter címerekkel, továbbá a Szent Imréhez és a mellékoltárokhoz köthető, valamint a római katolikus egyházra jellemző attribútumokkal. A szerző érdeme, hogy felhívja a figyelmet a középkor óta ciszter hagyománynak tekinthető egyenes szentélyzáródásra. A ciszter rendház megvalósulatlan épülettömbjének bemutatása méltó lezárása a fejezetnek. Paár Eszter Szilvia külön érdeme, hogy a kötet egészében gyakran kitér a további kivitelezők, például bútorasztalosok, díszítőfestők, szobrászok, lakatosok megnevezésére.

Az egi neobarokk fejezet összefüggésbe helyezi Wälder 1909-ben végzett műemléki felmérésekben való közreműködését és a város építészetében jelentős 1925-ös földrendést. Az előbbi révén Wälder már jelentős helyismerettel bírt, ami a földrendés utáni helyreállításokban nagy hasznára vált. Ezenkívül számos iskola és közintézmény megalakítása is az építész nevéhez köthető. Elsőként öt iskolaépületet vesz számba a szerző, mindegyiknél jellemző a helyszínre és a használatra tervezés hangsúlyozása. A Pénzügyi Palota, a Postapalota, a Korona Szálló, valamint a Szent Ferenc Otthon leírásánál szintén nem hiányozik az olyan „tipikus” wälderi jegyek és részletek bemutatása, mint az áttört műkő korlát, vázák és kagylómotívumok.

A vidéki épületek közül a gyöngyösi Grüssner-villa, a Víztorony, valamint a Nemzeti Bank fiókja és a Tűzoltó laktanya került bele a kötetbe mint biztosan azonosított Wälder épületek, de több gyöngyösi épület tervezését sem tartja kizártnak a szerző. A Víztoronyon felhívja a figyelmet Gyöngyös város címerére és a tervező monogramjára a címer alatt, valamint arra a tényre, hogy Wälder nemcsak új épületeket tervezett a városban, hanem a Szent Bertalan templom

felújításában is részt vett. Az épületek „történetét” nagyban befolyásolta az 1917-es tűzvész, mely Eger földrengéséhez hasonlóan megváltoztatta az itt élők életét. Ugyanebben a fejezetben figyelemreméltó a miskolci Zenepalota történetének ismertetése: Haász Gyula és Málnai Béla nyerte az első pályázatot, tervük azonban nem valósult meg. Itt a hármas főbejáratot hangszerekkel díszítette Wälder, a hangversenyerem mint az épület éke sokáig Angster József orgonakészítő egyik legfontosabb marketingfényképeként szerepelt. A szegedi polgári iskola kapcsán kiemelendő a Szűzanyás díszkút és a Boldogasszony Anyánk idézet bemutatása, mely arra az utcára utalhat, amelyben az épület ma áll. Wälder iskolaépületeinek sorát gyarapítja a budakeszi zárda és leányiskola, mely az általa tervezett iskolák sorába illeszkedik, a kapcsolódási pontokat a szerző az eddigieknek megfelelően hangsúlyozza. A szófiai nagykövetségi épület kapcsán említésre kerül az építész által alkalmazott ún. Szent-Korona-rács. Itt deklarálja a szerző (egy idézetben) azt is, hogy Wälder nagy súlyt fektetett a kovácsmunkákra. A fejezet egy nyíregyházi bérpalota és ferences épület-együttes, egy szombathelyi templom és kultúrház, egy borsodnádasdi és mezőnyárádi templom és a szegedi Dóm tér második díjas rendezési tervének leírásával zárul.

A Wälder modernizmusáról szóló fejezet öt épületet ír le. Különlegessége abban rejlik, hogy a szerző az egyik legismertebb épületet, a Madách téri bérház-együttest is itt mutatja be, olyan épületek mellett, mint a Napraforgó utcai mintatelep egyik családi háza, a balatonszemesi fürdőegyleti klubház, a Bem rakparti Foncière Biztosító Társaság számára készült bérház vagy a Rákóczi út 12. szám alatt található üzlet- és bérház, az úgynevezett Holitscher-ház. A Madách téri épület-együttes egész képét Wälder határozta meg, de nem ő tervezte a teljes komplexumot. Az építészek között szerepelt Málnai Béla, Wellisch Andor, Hübner Tibor, Janáky István és Gerlóczy Gedeon, Wälder nevéhez a koncepció kívül a Madách tér 3–4. számú

épület és a Károly körút 21–23. számú ikerbérház köthető.

A rövid összegzésben a szerző kiemeli az építész életművének sajátosságait, kritikáját is bemutatva hangsúlyozza, hogy személyében az egyik, ha nem a leginkább kifejező, a két világháború közti neobarokkot tökélyre vivő építész tisztelhetjük.

A kötet egésze rendkívüli gonddal írt és szerkesztett. Az egyes épületek bemutatásánál korabeli építészeti szaklapok archív fotóit, alaprajzi és homlokzati rajzokat és terveket, valamint – a még létező munkáknál – mai fotókat is láthatunk. Ezek színes egyvelege, a számos helyen egymás mellé helyezett archív és mai fotó együttese segíti az olvasó önálló felfedezését, elgondolkodását, ugyanakkor mankót ad a feldolgozáshoz. Az épületek szerepeltetésének kronologikus rendje csak a neobarokk épületekről szóló fejezetben teszi lehetővé a különböző épülettípusok (például a többször előforduló iskolák, postapaloták, banképületek, villák) összehasonlítását, érdekességet jelentene – akár egy későbbi tanulmányban – a korai és későbbi, de hasonló funkciójú épületeket összevetni. Ugyanakkor a kötet érdeme, hogy a szerző nagy figyelmet fordít az életmű kapcsolódási pontjainak ismertetésére, a hasonló alaprajzok, szerkezetek, motívumok előfordulásának kimutatására. A könyv terjedelme és jellege csak néhány esetben ad lehetőséget arra, hogy más építészek korabeli munkáival összehasonlítást tegyen, egy-egy épületnél azonban találhatunk említéseket, párhuzamokat, például a szombathelyi Dömötör-villa kerítése és az egri Korona Szálló hasonló díszítései kapcsán.

A kötet második kiadásánál érdemes lehet majd a tervező egy-egy városban készült épületeit térképen is megjeleníteni. Így jobban reprezentálva lennének a jelentőségükhöz mérten érthetően kisebb hangsúlyt kapott balassagyarmati, valamint szombathelyi épületek, melyek azonban igen meghatározók voltak Wälder korai munkásságában, s az egész munkásság területi elhelyezkedése áttekinthetőbbé válna.

A neobarokk fejezet elején, a Quirin-villa leírásánál kis szépséghiba, hogy a szerző felveti, hogy nem maradt fenn földszinti alaprajz, melyet aztán fotón a szöveg mellett bemutat. Feltehetőleg a későbbi átalakítás alaprajza tekinthető itt meg, melyet azonban a képfelirat nem tisztáz egyértelműen.

Az épületeírások egységes szerkezete áttekinthetővé, könnyen értelmezhetővé teszik a könyvet. Az épülettörténet ismertetése után majd minden esetben az alaprajz és a funkció bemutatása következik, majd ehhez csatlakozik a homlokzat részletes elemzése. A kötetben a szerző ragaszkodik ehhez a

hagyományos sorrendű épületbemutathoz, melytől néhány esetben – főként a könyv végén – eltér. Mindez jelenthetne következetlenséget, de véleményem szerint kellemesen oldja az amúgy igen strukturált mű hangulatát. A kötet nyelve olvasható. Előnyére válik, hogy a tudományos épületeírások gyakran zárójeles, ismeretterjesztő szóértelmezésekkel kiegészülve bármely érdeklődő olvasó számára érthetővé teszi a könyvet.

KEREKES MARGIT